

УДК 37.0:376-056.45

*Валерій Киричук,
Людмила Єнотасва,
м. Київ*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

В статье анализируются основные компоненты социально-педагогического проектирования, как основные составляющие образовательной системы.

Ключевые слова: социально-педагогическое проектирование, педагогическая система, модель проекта, декомпозиция, агрегация.

This article analyzes the main components of the social and pedagogical design, as main components of the educational system.

Key words: social and pedagogical design, educational system, the model project, decomposition, aggregation.

Сьогодні спостерігається зростання інтересу й уваги до проблеми поєднання психології та педагогіки у розбудові психолого-педагогічних освітніх технологій і систем. Це обумовлено рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів:

По-перше, злам тисячоліть, поряд із вражаючими досягненнями в науці й практиці, культурі й мистецтві, позначений аваріями та катастрофами, що виявили згубність для суспільства технократичних пріоритетів. За статистикою, понад 60 % аварій відбувається з вини людини.

По-друге, йде в минуле стиль діяльності, що спирався на командно-адміністративні методи роботи з людьми. Нові підходи до роботи з людиною відкривають нові перспективи для реалізації потенційних можливостей кожної особистості, кожного колективу.

По-третє, реформа укладу функціонування суспільства, зростання особистісної самосвідомості людей вимагає новаторських підходів до роботи з персоналом, що ґрунтується на соціально-психологічному аналізі і нових технологіях психологічного супроводу сторін життя, навчання і діяльності.

По-четверте, за останні роки психолого-педагогічна наука й практика збагатилася новим змістом. Масштабні дослідження, пов'язані з активізацією людських можливостей, дозволяють виділити більш ефективні моделі, алгоритми, цілісні технології пізнання, розвитку та залучення творчого потенціалу особистості й соціальної групи.

По-п'яте, стало актуальним залучати потенціал психологічної науки для вирішення практичних завдань, що постають у різних сферах життєдіяльності суспільства. Створюються численні психологічні та психотерапевтичні служби, які мають нагальну потребу в надійних знаннях про людину, процесу її становлення і розвитку. Ці та інші фактори зумовили необхідність впровадження у структуру управління сучасними на-

вчальними закладами механізмів соціально-педагогічного проектування і моделювання.

Метою статті є аналіз основних компонентів соціально-педагогічного проектування в системі освіти.

Якщо говорити про соціально-педагогічне проектування, як про компонент практичної педагогічної діяльності учасників навчально-виховного процесу, виникає питання – що підлягає проектуванню? На це питання є відповідь: мова йде про проектування педагогічних (освітніх) систем. У педагогіці часто вживають поняття «педагогічна система», вкладаючи в нього різний зміст. Часто під педагогічною системою розуміють концепцію виховання особистості, обґрунтовану і розвинену тим чи іншим ученим-педагогом. Наприклад, педагогічні системи Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, В. А. Сухомлинського та ін. У той же час, поняття «педагогічна система» в тому сенсі, в якому воно вживається останній час, пов'язано з системним підходом до вивчення педагогічних явищ. З цих позицій під системою можна розуміти складний об'єкт, як система освіти або, як будь-який освітній заклад, так як вона складається з безлічі пов'язаних елементів, упорядкованих за відносинами і характеризуються єдністю загальних цілей функціонування.

Соціально-педагогічне проектування розглядається науковцями крізь призму феномена соціальної творчості, як процесу створення суспільно корисного нового продукту/продукції, по-друге, через предметно-технологічний підхід, що подає соціально-педагогічне проектування, як соціальну технологію. Головним, системоутворюючим елементом системи соціально-педагогічного проектування є цілепокладання.

Цілі, поставлені психолого-педагогічними системами, утворюють ієрархію цілей.

Перший рівень цілей – соціальне замовлення суспільства, його різних соціальних груп підсистемам освіти на певний суспільний ідеал, сформованої особистості як: людини, громадянина, професіонала.

Другий рівень цілей – це освітня мета для кожної освітньої програми, кожного типу освітніх установ, в якій соціальне замовлення трансформовано в поняттях і категоріях педагогіки.

Третій рівень цілей – це педагогічні цілі, що реалізуються повсякденно, на кожному навчальному занятті.

Реалізація цілей соціально-педагогічних систем здійснюється в ході педагогічного процесу. Педагогічний процес обумовлений цілями освіти і взаємодією основних його компонентів: змістом навчання; викладанням, тобто діяльністю вчителя, викладача; учінням – діяльністю учнів, студентів; засобами навчання.

Об'єктом соціально-педагогічного проектування є, в загальному випадку, педагогічна система, як єдність системи цілей освіти і чинників психолого-педагогічного процесу, що сприяють їх досягненню.

Педагогічні системи можна розглядати на різних рівнях: педагогічна система освітньої установи, педагогічна система кожного конкретного вчителя, науково-педагогічного

працівника, педагогічна система окремого навчального курсу, предмета, теми, конкретного заняття тощо. Тобто маємо справу з ієрархією педагогічних систем.

Педагогічна система є вузьким поняттям по відношенню до більш загального поняття – освітня система. Будь-яку освітню установу можна розглядати як освітню систему, що включає підсистему педагогічної системи (цілу ієрархію педагогічних систем), а також підсистеми: управлінську, матеріально-технічну, фінансову тощо. В останні роки у зв'язку зі значними соціально-економічними перетвореннями в Україні з'явилося безліч публікацій, присвячених педагогічним, освітнім інноваціям. Ті чи інші інновації в освіті завжди мають місце. Наприклад педагогічне проектування завжди має місце в діяльності будь-якого вчителя або освітнього закладу. Адже кожен учитель, науково-педагогічний працівник готується до уроку, лекції – це є також проектування, що здійснюється, природньо, на різних рівнях в залежності від кваліфікації, сумлінності та творчого потенціалу. Багато вчителів прагнуть створити особисту методику навчання і виховання, тобто особистісну педагогічну систему.

Соціально-педагогічне проектування розглядається у послідовних стадіях, етапах його проведення. Різними авторами їх склад і структура будуються по-різному: у публікаціях зі системного аналізу, педагогічних публікаціях.

Детальний аналіз наявної ситуації дозволяє виявити комплекс протиріч. Серед них необхідно виділити основне, головну ланку. Вона становить *проблемну ситуацію*, тобто коли незадовільний стан справ усвідомлено, але що не зрозуміло, що необхідно зробити для його зміни. Після виявлення проблемної ситуації починається формулювання проблеми. Для цього потрібна провідна ідея (або ряд ідей). Проблемна ситуація, наповнена ідеєю, стає проблемою. Проблема виступає як антипод майбутньої мети. Проблематика у системному аналізі визначається як перетинання, комплекс проблем, пов'язаних з проблемою і підлягають вирішенню. Для визначення проблематики необхідно охопити учасників навчально-виховного процесу:

1. Учасників, які приймають рішення, тобто тих, від повноважень яких залежить вирішення проблеми (керівників освітньої установи, працівників органів управління освітою тощо).

2. Активних учасників, чії дії (сприяння) будуть потрібні при вирішенні проблеми.

3. Пасивних по відношенню до розв'язуваної проблеми учасників, на яких позначається (позитивно чи негативно) наслідки вирішення проблеми.

4. Учасників з можливим негативним ставленням до вирішення проблеми, які можуть зробити ворожі дії.

Кожен з учасників може мати власне бачення проблеми, мати ставлення до неї, тому її існування або зникнення може призвести до появи власних проблем. Побудова проблематики полягає у визначенні того, які зміни і чому хоче (або не хоче) внести кожен з учасників.

Визначення цілей складний і тонкий процес. Це поєднання логіки та інтуїції. Д. Джонс, відомий фахівець з проектування, відзначає, що у цьому випадку «шляхи

поєднання інтуїтивного з раціональним не встановлені; мабуть, їх неможливо встановити у загальному вигляді, у відриві від конкретної проблеми і конкретної людини, так як вони залежать від кількості об'єктивної інформації, що є у розпорядженні проектувальника, а також від його кваліфікації та досвіду».

Одним з більш гострих і складних питань у соціально-педагогічному проектуванні є вибір критеріїв. Зміст питання переходу від цілей до критеріїв стає ясним, якщо розглядати критерії як кількісні моделі якісних цілей. Дійсно, сформовані критерії надалі заміщають цілі. Від критеріїв вимагається більш відповідність цілям, схожість з ними. Але, в той же час, критерії не можуть повністю збігатися з цілями, оскільки вони фіксуються по-різному.

Цілі просто називаються, а критерії повинні бути виражені у вимірювальних шкалах.

Наступною стадією фази соціально-педагогічного проектування педагогічної (освітньої) системи є процес моделювання.

Під моделюванням розуміється відображення провідних характеристик що перетворює систему (оригінал) у спеціально сконструйованому об'єкті-аналогу (моделі), який простіше оригіналу і дозволяє виявити те, що в оригіналі приховано, в силу складності й інтонації, суті різноманіттям явищ. При цьому модель повинна мати схожість з оригіналом, бути здатною заміщати його в певних відносинах і відкривати нові властивості оригіналу, можливості його вдосконалення. Процес моделювання педагогічних систем включає етапи: декомпозиції, агрегації, дослідження умов, побудови програм.

Декомпозиція – це процес поділу загальної мети проектованої педагогічної системи на окремі підцілі-завдання відповідно до обраної моделі. Декомпозиція в ієрархічних системах передбачає поділ спільної мети на підцілі (завдання), ті, у свою чергу, поділяються на тактичні та стратегічні задачі.

Декомпозиція дозволяє розчленувати діяльність з реалізації системи на пакет детальних робіт, що дозволяє вирішувати питання їх раціональної організації, моніторингу, контролю тощо.

Агрегація – це процес узгодження окремих завдань реалізації системи між собою. Агрегування є антиподом декомпозиції. Природно, будь-яка модель педагогічної (освітньої) системи може бути реалізована на практиці за наявності певних умов. Необхідно зазначити, що в управлінні системи процедура дослідження умов іменується і розглядається, як дослідження ресурсних можливостей. Відомо, ресурсами називаються засоби, запаси, можливості, джерела будь-чого. При цьому виділяється сім видів ресурсів: 1) трудові, 2) гроші, 3) обладнання, 4) технічне оснащення, 5) матеріали, 6) інформація, 7) технології.

Модель проекту виступає як образ майбутніх цілісних систем. У процесі моделювання кожної системи задіяно чотири учасника»: 1) суб'єкт – ініціатор проектування і користувач його результатів; 2) об'єкт-оригінал – предмет проектування, тобто та

педагогічна, освітня система, яку хоче створити або користуватися надалі суб'єкт; 3) проект – образ, відображення об'єкта; 4) середовище, в якому знаходяться і взаємодіють його учасники.

Моделі проектів, так як і системи, можуть бути на різних рівнях ієрархії. Можна говорити, наприклад, про моделі: навчального заняття; освітньої установи тощо. Моделі є способом організації практичних дій, способом представлення правильних дій та їх результатів, тобто є робочим представленням, чином майбутньої системи. Отже, моделі мають нормативний характер для подальшої діяльності, відіграють роль стандарту, зразка, під який «підганяється» у подальшому, сама діяльність та її результати.

Прикладами моделей можуть бути плани і програми дій, статuti організацій, кодекси законів, робочі креслення, екзаменаційні вимоги тощо.

Моделювання включає такі етапи: побудови моделей; оптимізації моделей; вибору моделі (прийняття рішення).

Моделі проектів діляться на абстрактні (ідеальні) та матеріальні (реальні, речові). Абстрактні моделі, (що стосується соціально-педагогічного проектування), є ідеальними конструкціями, побудованими засобами мислення, свідомості.

Вимоги, що пред'являються до моделей. Для того щоб створювана модель проекту відповідала призначенню, недостатньо створити просто модель. Необхідно, щоб вона відповідала певним вимогам, що забезпечують її функціонування. Недостатність виконання цих вимог позбавляє модель проекту модельних властивостей.

Першою такою вимогою є її інгерентність, тобто достатня ступінь узгодженості створюваної моделі з середовищем. Щоб створювана модель була узгоджена з культурним середовищем, в якій належить функціонувати, входила б в це середовище не як чужорідний елемент, а як природна складова частина [6]. Інший аспект інгерентності моделі полягає у передбаченні не тільки «з'єднувальних вузлах» зі середовищем, але, в самому середовищі повинні бути створені передумови, що забезпечують функціонування майбутньої системи. Тобто не тільки модель проекту повинна пристосовуватися до середовища, але й середовище необхідно пристосовувати до моделі майбутньої системи.

Реалізація моделі педагогічної системи на практиці – це конкретний план дій щодо реалізації моделі в певних умовах і в установлені терміни. Остання стадія фази проектування педагогічних (освітніх) систем – стадія технологічної підготовки процесу реалізації спроектованої системи на практиці. Вона полягає у підготовці робочих матеріалів, необхідних для реалізації спроектованої системи: проектної документації, методичних розробок, програмного забезпечення тощо, а також, наприклад, посадових інструкцій виконавців для реалізації складного проекту.

Оскільки технологічна підготовка процесу реалізації системи визначається його конкретним змістом і в кожному конкретному випадку вона специфічна, докладно описати цю стадію у загальному вигляді можливо. На рівні навчального закладу створення та реалізація педагогічних (освітніх) проектів часто вимагає певного наукового забезпечення.

Для створення системи реалізації проектів в колективі освітнього закладу потрібен керівник проекту. Часто у ЗНЗ, гімназіях, коледжах, ліцеях, училищах, які приступили до проектної діяльності, вводиться посада заступника директора з наукової роботи або заступника директора з науково-методичної роботи. Причому на цю посаду приймаються кандидати, доктори наук. Крім того, таким організатором може бути і методист навчального закладу, директор або досвідчений педагог.

У будь-якому випадку, при організації науково-дослідної роботи у навчальному закладі необхідно виходити з відомого принципу «першої особи»: будь-які суттєві результати у створенні та реалізації проектів, як у будь-якій новій справі, можуть бути отримані тільки у випадку, якщо перший керівник – директор – виявляє зацікавленість у ній. В іншому випадку будь-які спроби організації науково-експериментальної діяльності можуть бути успішними лише на рівні окремих педагогічних працівників, а не на рівні колективу навчального закладу.

Перед керівником проекту у навчальному закладі виникають складні завдання. Перш за все, він повинен засвоїти методологію соціально-педагогічного проектування. Тому краще, якщо таким організатором є кандидат або доктор наук, для якого ця область відома. Якщо ж керівником є педагог-практик і він розраховує займатися цією діяльністю тривалий час, то бажано, щоб він почав здійснювати дисертаційного дослідження і через 2-4 роки став кандидатом наук.

Організатор повинен навчити методології проектування тих педагогічних працівників навчального закладу, які будуть залучені до створення проектів, а також працівників сторонніх організацій, з якими цей освітній заклад буде співпрацювати при розробці та реалізації проектів. Головне, постійно навчати педагогічний колектив закладу методологічному проектуванню.

Керівнику проекту необхідно спланувати комплекс робіт зі створення практичної проектної діяльності, необхідної для конкретного навчального закладу на цьому етапі, організувати і допомогти спланувати індивідуальну роботу кожного учасника проекту, забезпечити контроль виконання планів реалізації проектів.

При створенні проектів рекомендується також звертатися до демонстраційних проектів і використовувати наявний в освітній установі та педагогічному колективі досвід проектування. На жаль, доводиться констатувати факт, описаний в узагальненому вигляді досвід створення педагогічних проектів, накопичений у різних країнах і різних областях діяльності в: педагогіці, освіті використовується рідко, або не використовується.

У більшості випадків цільові комплексні програми та проекти на різних рівнях є декларацією загальних цілей, підкріпленою традиційним банальним планом заходів, де призначені терміни, не пов'язані відповідальні учасники. Плани заходів виконуються не системно. Тому після закінчення робіт залишається питання: а що ж дала реалізація такої програми чи проекту?!

Ідея соціально-педагогічного проектування викликає увагу та зацікавленість у дослідників і практиків. Проектування є однією з ключових технологій системного

аналізу при дослідженні складних, багатоеlementних систем, функціонування яких визначається великою кількістю внутрішніх і зовнішніх факторів.

Проектування освітніх систем і процесів забезпечує стиснення інформації, де відкидаються несуттєві фактори, завдяки чому з'являється можливість сконцентрувати увагу на більш значущих елементах і способах їх взаємодії. Тобто на складових частинах системи, тих зв'язках і відносинах, від яких залежить якісний стан та перспективи розвитку.

Проект набуває властивості концептуального інструменту, за допомогою якого можна здійснювати прогнозовані та управлінські функції по відношенню до соціально-педагогічного процесу проектування розвитку особистості.

Таким чином, будь-яке проектування, в тому числі і соціально-педагогічне, на основі концептуального аналізу ситуації, створює ідеальний образ бажаного майбутнього, виявляє тенденції розвитку, планує зміни, що відкриють дорогу корисному і обмежать або ліквідують можливості розвитку небажаних тенденцій. Цій меті і слугують моделі вихідного стану системи, процесу її перетворення і бажаного стану перетворювальних об'єктів або процесів, що реалізує певну мету. Таким чином, соціально-педагогічне проектування повинно бути спрямоване на покращення існуючих освітніх систем, вирішення проблем освітніх установ шляхом розробки проекту та втілення його реальність.

Сучасні умови роблять необхідністю впровадження соціально-педагогічного проектування і моделювання в системі освіти в нашій країні. З кожним роком ця необхідність зростає і кожний ЗНЗ, ВНЗ та інші навчальні заклади повинні застосовувати і впроваджувати методи проектування та моделювання у педагогічній діяльності. Адже для того, щоб домогтися кращих результатів у майбутньому, необхідно змінювати і перетворювати дійсність. В першу чергу це стосується освіти, оскільки неї залежить майбутнє нашої країни і в наших руках зробити його набагато краще.

Використані літературні джерела

1. Бурков В. М., Новіков Д. А. Як управляти проектами. / В. М. Бурков, Д. А. Новіков. – М.: Сінтег-ГЕО, 1997. – 188 с.
2. Джонс Д. Методи проектування. – М.: Мир, 1986. – 316 с.
3. Загвязинский В. І. Моделювання в структурі соціально-педагогічного проектування. <http://www.pspu.ru/index.ru>
4. Каменєв С. В., Нікітін І. Г., Чарний Б. М. Моделювання інноваційної діяльності в освітній установі (досвід теоретичного осмислення). <http://www.pspu.ru/index.ru>
5. Новиков А. М., Новиков Д. А. Освітній проект (методологія освітньої діяльності). / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М.: «Егвес», 2004. – 120 с.
6. Перегудов Ф. І., Тарасенко Ф. П. Введення в системний аналіз. / Ф. І. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. – М.: Вища шк., 1989. – 367 с.
7. Шамова Е. Н. Управління освітніми установами. / Е. Н. Шамова. – М.: 2000. – 40 с.